

SUNDHEDS- OG SEKSUALUNDERVISNING

MODEL TIL KVALIFICERING AF SEKSUALUNDERVISNINGEN I GRUNDSKOLEN

ISBN 978-87-7104-472-0

Udarbejdet for Sundhedsstyrelsen
Anette Schulz & Ulla Pedersen
Videncenter for Sundhedsfremme
University College Syddanmark

Januar 2013

Redaktion: Niels Sandø, specialkonsulent, Sundhedsstyrelsen,
Anne Rygaard Hjorthøj, akademisk medarbejder, Sundhedsstyrelsen,
Lone Kjær Hein, sundhedsplejerske og projektleder, Holstebro Kommune og
Line Anne Roien, national projektleder, Sex & Samfund

Foto: Holstebro Kommune, Thomas Maxe og Colourbox.
Tak til medvirkende elever fra Naur Sir Skole, Nørrelandskolen
og kompetencepersoner i Holstebro Kommune

Tryk: Rounborgs grafiske hus

Grafisk layout: 70/30

Oplag: 500 stk.

INDHOLD

Indledning.....	5
Nøglepersoner.....	6
Kompetenceudviklingsforløb.....	8
Nøglepersonens anvendelse i praksis.....	10
Tværfagligt samarbejde.....	12
Udarbejdelse og anvendelse af lokal læseplan.....	14
Læseplanen i praksis.....	17
Projektforløb.....	18
Tværfagligt samarbejde mellem forvaltninger.....	20
Anbefalet litteratur og links.....	22

IND
HOLD

Vi har fået skabt et billede af, at seksualundervisning også handler om trivsel, glæde, kammeratskab og familieliv – det har gjort en verden til forskel.

Lærer og nøgleperson

INDLEDNING

Seksualundervisning i skolen er andet og mere end et ønske om at minimere antallet af seksuelt overførte sygdomme og ufrivillige graviditeter.

Udgangspunktet for undervisningen er barnets og den unges livsverden, og arbejdet med seksuel sundhed i grundskolen er således et tværfagligt arbejdsområde, der vedrører alle klassetrin.

Målet med undervisningen er, at barnet og den unge udvikler handlekompetencer, hvor de bliver i stand til, alene og sammen med andre, at gribe forandrende ind i forhold med henblik på at fremme seksuel sundhed.

Seksualundervisning i grundskolen tilhører kategorien af timeløse fag. Det betyder ikke, at opgaven er frivillig, men at den enkelte kommune, skole og lærer selv skal skabe forudsætningerne for, at undervisningen kan finde sted.

Dette materiale er tænkt som en hjælpende hånd til de kommuner og skoler, der ønsker at sætte arbejdet med seksuel sundhed på dagsordenen. Der er tale om en række modeller, der samlet eller hver for sig kan understøtte en kvalificering af seksualundervisningen i skolen.

Materialet er primært målrettet det kommunale niveau, men grundskolen kan også med fordel lade sig inspirere. Materialet er udviklet på baggrund af udviklingsprojektet "Seksuel sundhed for børn og unge i Holstebro kommune", gennemført i 2009-2012 med det formål at udvikle og kvalitetssikre seksualundervisning i skolen.

Samtlige skoler i kommunen har været involveret i forløbet, som er kendetegnet ved fire centrale indholdselementer:

1) Nøglepersoner i skolen, hvor lærer og sundhedsplejerske i fællesskab som nøglepersoner understøtter en kvalitetssikring af seksualundervisningen.

2) Kompetenceudvikling, hvor lærer og sundhedsplejerske erhverver den nødvendige viden og de nødvendige kompetencer.

3) Tværfaglighed, hvor lærer og sundhedsplejerske udgør et resourceteam på den enkelte skole.

4) Kommunal læseplan, hvor udvikling af en sådan understøtter en kvalitetsudvikling og kvalitetssikring af seksualundervisningen i skolen.

Projektet i Holstebro læner sig op ad Sundhedsstyrelsens Forebyggelsespakke om seksuel sundhed (2012), hvor udarbejdelse af kommunale læseplaner samt udpegelse og kompetenceudvikling af nøglepersoner med ansvar for seksuel sundhed i skolen fremhæves som anbefalelsesværdige grundindsatser.

Dette materiale er opdelt i kapitler, hvor hvert kapitel i det følgende repræsenterer en fase i projektet "Seksuel sundhed for børn og unge i Holstebro kommune". Læseren kan således lade sig inspirere af processen som helhed eller trække enkelte proceselementer ud, afhængigt af hvilken indsats, der ønskes iværksat.

En oversigt over modellen kan ses på side 18-19.

NØGLE- PERSONER

En nøgleperson er en person med særlige kompetencer indenfor seksualundervisning, typisk en lærer eller en sundhedsplejerske.

KOMPETENCEUDVIKLING AF NØGLEPERSONER

En nøgleperson på seksualundervisningsområdet i skolen kan medvirke til, at området prioriteres, organiseres og kvalitetsudvikles.

Bemærk: I Holstebro Kommunes referenceprojekt bliver nøglepersoner omtalt som "kompetencepersoner", men definitionen er den samme.

UDVÆLGELSE AF NØGLEPERSONER

Hver skole bør som et minimum have én nøgleperson fra lærerteamet suppleret med en nøgleperson, der er sundhedsplejerske. Ideelt set har hver skole et team bestående af skolens sundhedsplejersker, 1-2 lærere og evt. en pædagog fra skolefritidsordningen.

Inden man udvælger nøglepersonen, er det en god idé at sætte ord på nøglepersonens ansvarsområder og de kompetencer og egenskaber, som man efterlyser hos nøglepersonen. En forudgående identifikation af ansvarsområder vil give både nøglepersonen og skolens øvrige aktører en bedre forståelse for opgavens omfang og karakter, hvilket vil understøtte den efterfølgende implementeringsproces. I kapitlet "**Nøglepersonens anvendelse i praksis**" udfoldes nøglepersonens ansvarsområder.

Eksempler på gode kompetencer/egenskaber hos nøglepersonen:

- Har gennemslagskraft i personalegruppen.
- Er visionær på seksualundervisningsområdet.
- Er motiveret for opgaven.

TILRETTELÆGGELSE AF KOMPETENCEUDVIKLING

For at ruste nøglepersonen til opgaven vil det være en fordel at tilbyde kompetenceudvikling. Tilrettelæggelsen af kompetenceudviklingsforløb for nøglepersoner bør tage udgangspunkt i kommunens/skolens konkrete situation på seksualundervisningsområdet samt i nøglepersonernes forudsætninger og behov.

Informationer herom kan fx indsamles via en spørgeskemaundersøgelse eller via dialog med de implicerede parter.

Eksempler på undersøgelsesspørgsmål:

- Hvilke politikker og strategier har kommunen i relation til seksualundervisning i skolen?
- Hvordan foregår seksualundervisningen på de respektive skoler?
- Hvilke kompetencer har de respektive undervisere?
- Hvilke udfordringer er forbundet med seksualundervisning i skolen?
- Hvilke kompetencebehov har de udvalgte nøglepersoner?
- Hvilke forventninger har nøglepersoner og skoleledere til kompetenceudviklingens form, indhold og udbytte?

På baggrund af data fra undersøgelsesspørgsmålene kan kompetenceforløbet nu planlægges, både i relation til form og indhold.

KOMPETENCEUDVIKLINGENS FORM OG INDHOLD

Formmæssigt kan følgende anbefales:

- Forløbet tilrettelægges som en vekselvirkning mellem faglige kursusdage og mellemliggende perioder med praksisimplementering.
- Forløbet tilrettelægges dynamisk. Det vil sige, at der er plads til tilpasninger og ændringer undervejs, således at der skabes mulighed for kontinuerligt at bringe relevante tematikker og problemstillinger i spil.
- Der benyttes en variation af deltagerorienterede undervisningsmetoder; fx oplæg, øvelser individuelt og i grupper samt plenumdiskussioner.
- Der formuleres konkrete implementeringsopgaver, som deltagerne kan arbejde med mellem kursusdagene.

For den gode proces er det afgørende at finde gode nøglepersoner.

Skoleleder

- Undervisningen er præget af kontinuitet; fx i form af en gennemgående underviser og/eller i form af et tæt samarbejde mellem underviser(e) og projektleder.
- Underviseren bør have et forudgående kendskab til kursusedtagernes arbejdsfelt og den pågældende kommunes organisering og struktur.

Indholdet bør tilrettelægges ud fra disse grundprincipper:

- Indholdet er baseret på relevant sundhedspædagogisk forskning.
- Indholdet har både teoretisk og praktisk karakter.
- Indholdet baserer sig på Fælles Mål for sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab.

NØGLE
PERSONER

KOMPETENCEUDVIKLINGSFORLØB

Her illustreres et eksempel på et kompetenceudviklingsforløb, inspireret af projekt "Seksuel sundhed for børn og unge i Holstebro Kommune".

Forløbet strækker sig over 12 måneder og består af sammenlagt 6 hele kursusdage af 5-7 timers varighed. Kursusrækken indledes med to sammenhængende kursusdage for at give deltagerne et fælles afsæt for arbejdet med kvalitetsudvikling af seksualundervisning i skolen.

Der er således tale om fire implementeringsperioder imellem kursusdagene, hvor deltagerne omsætter den erhvervede viden til praksis. Det er ikke så vigtigt at afvikle kursusdagene i en bestemt rækkefølge, men det er vigtigt at holde fast i, at der skal være tid til at arbejde med implementeringsopgaverne og dermed at høste praktisk erfaring mellem kursusdagene.

LÆRINGSMÅL

At deltagerne tilegner sig en fælles forståelse for seksualundervisningens væsentlighed og formål.

At deltagerne erhverver viden om og indsigt i forhold til væsentlige problematikker i relation til seksuel sundhed.

At deltagerne erhverver viden om og indsigt i seksualundervisningens indhold og metoder.

At deltagerne udvikler visioner i relation seksualundervisningens indhold og metoder.

At deltagerne udvikler kompetencer, der sætter dem i stand til at varetage seksualundervisning i skolen.

At deltagerne udvikler kompetencer, der sætter dem i stand til at varetage opgaven som nøgleperson i skolen og kan bidrage til at understøtte en positiv udvikling af seksualundervisning i kommunen.

FORLØBET

KURSUSGANG 1

- Præsentation af mål for kursusforløbet.
- Præcisering af deltagernes forventninger til kursusforløbet.
- Faghæfte 21 som udgangspunkt for arbejdet med seksuel sundhed i skolen.
- Seksualundervisningens didaktik.

KURSUSGANG 2

- Seksualundervisningens formål og mål på forskellige klassetrin.
- Seksualundervisningens indhold og metoder på forskellige klassetrin.
- Seksualitet, pubertet og unges seksuelle adfærd.
- Seksualundervisningens udfordringer og dilemmaer, herunder deltagernes erfaringer hermed.
- Formulering af og introduktion til implementeringsopgave 1.

IMPLEMENTERINGSPERIODE 1

KURSUSGANG 3

- Opsamling på implementeringsperiode 1.
- Læreprocesser og underviserroller.
- Planlægning, gennemførelse og evaluering af seksualundervisning.
- Seksualundervisning som et integreret element i og mellem skolens fag.
- Formulering af og introduktion til implementeringsopgave 2.

IMPLEMENTERINGSPERIODE 2

KURSUSGANG 4

- Opsamling på implementeringsperiode 2.
- Nøglepersonernes rolle på skolen.
- Samarbejde mellem skole og sundhedspleje.
- Præsentation af undervisningsmaterialer til forskellige klassetrin, fx Uge Sex-kampagnen.
- Formulering af og introduktion til implementeringsopgave 3.

IMPLEMENTERINGSPERIODE 3

KURSUSGANG 5

- Opsamling på implementeringsperiode 3.
- Seksuelle overgreb og kommunens beredskab i forhold til dette.
- Seksualundervisning til elever med særlige behov.
- Skole-/hjemmesamarbejde
- Formulering af og introduktion til implementeringsopgave 4.

IMPLEMENTERINGSPERIODE 4

KURSUSGANG 6

- Opsamling på implementeringsperiode 4.
- Et tilbageblik – erfaringer og udfordringer.
- Tænk fremad – hvordan fortsættes arbejdet med kvalitetsudvikling og -sikring af seksualundervisning i skolen?

NØGLEPERSONENS ANVENDELSE I PRAKSIS

Nøglepersonens ansvarsområder kan variere; fx afhængigt af den pågældende skoles størrelse og det antal timer, som stilles til rådighed til nøglepersonens arbejde.

Eksempler på opgaver:

- Formidle viden om de lovpligtige rammer for seksualundervisning til ledelse og kolleger.
- Koordinere skolens varetagelse af seksualundervisningen.
- Koordinere samarbejdet mellem lærere og sundhedsplejerske.
- Deltage i skolens strategiske drøftelser og/eller beslutninger på seksualundervisningsområdet.
- Formidle ny viden til ledelse og kollegaer.
- Undervise kolleger i brugen af værktøjer og metoder.
- Ansvar for introduktion af nye kolleger og vikarer til skolens praksis vedr. seksualundervisning.
- Identificere og formidle undervisningsmaterialer samt kampagner og andre centrale indsatser.
- Vejlede i forbindelse med kollegers planlægning, gennemførelse og evaluering af seksualundervisning.
- Medvirke til udarbejdelse og udbredelse af kendskabet til den kommunale læseplan for seksualundervisning.
- Deltage i skole/hjem-samtaler og forældremøder.
- Medvirke i kommunale erfa-netværk og bidrage til eksempelvis udvikling af kommunale politikker på området.

Det frarådes, at skolens nøgleperson selv varetager al seksualundervisningen på samtlige klassetrin. For det første vil det være vanskeligt at skabe et ejerskab for seksualundervisningen hos den samlede lærestab.

For det andet vil der opstå en sårbarhed i forbindelse med seksualundervisningens gennemførelse, såfremt den pågældende nøgleperson forlader sin stilling på skolen.

For det tredje vil Faghæfte 21s intention om integration af arbejdet med seksuel sundhed i samtlige fag i skolen ikke kunne efterleves. Det er således helt centralt, at nøglepersonen kontinuerligt involverer skolens samlede lærerstab i arbejdet med seksuel sundhed.

Sårbarheden kommer også til udtryk, når det drejer sig om antallet af nøglepersoner. Som tidligere nævnt anbefales det, at der på hver skole udpeges et team af nøglepersoner, bestående af fx to lærere og en sundhedsplejerske, eventuelt suppleret med en pædagog fra skolefritidsordningen. Herved skabes mulighed for faglig sparring internt på skolen, ligesom der skabes bedre mulighed for spredning af den viden, de pågældende nøglepersoner repræsenterer.

Det er muligt at udpege især fire centrale forhold, der er fremmede for nøglepersonernes arbejde:

- En kommunal læseplan for seksualundervisning.
- Nøglepersoners mulighed for kontinuerlig kompetenceudvikling.
- Mulighed for at udveksle erfaringer med nøglepersoner fra andre skoler.
- Skoleledelsens synlige prioritering af arbejdet med seksuel sundhed i skolen.

Omvendt virker manglende ledelsesprioritering hæmmende for nøglepersonens arbejde. Derfor er det afgørende, at skoleledelsen både organisatorisk og pædagogisk synliggør væsentligheden af seksualundervisning i skolen. Denne synliggørelse vil samtidig medvirke til at fremme en fælles vilje for kvalitetsudvikling og -sikring af skolens seksualundervisning og en kultur på skolen, der fastholder seksuel sundhed som et vigtigt indsatsområde.

Ledelsen kan vise sin opbakning ved fx at:

- Tildele timer til nøglepersonens arbejde.
- Tildele timer til tværfagligt samarbejde mellem lærere og sundhedsplejerske.
- Involvere skolebestyrelsen i arbejdet med seksuel sundhed i skolen.
- Skabe rum for, at arbejdet med seksuel sundhed kan være genstand for løbende dialog i relevante fora; fx på lærerrådsmøder, i fagudvalg og ved forældremøder.
- Stille krav om, at arbejdet med seksuel sundhed indgår i lærerstabens årsplaner.
- Invitere oplægsholdere udefra med henblik på at nuancere arbejdet med seksuel sundhed i skolen.
- Skabe rum for temauger, hvor arbejdet med seksuel sundhed er på dagsordenen.
- Være i dialog med ledelsen af sundhedsplejen og forvaltningerne/afdelingerne.

Der er en sårbarhed forbundet med kun at have én nøgleperson.

Skoleleder

Undervisningen får mere volumen og flere vinkler når vi samarbejder på tværs af faggrupper.

Lærer og nøgleperson

TVÆRFAGLIGT SAMARBEJDE

Et samarbejde mellem sundhedsplejersker og lærere om seksualundervisning i skolen medvirker til at kvalitetssikre undervisningen i og med, at flere faglige kompetencer sættes i spil.

Som en opstart er det en fordel, hvis skoleledelsen og den ledende sundhedsplejerske aftaler, hvilke rammer der skal sættes for det nye, udvidede tværfaglige samarbejde. Ledelsesmæssigt kan aftalerne følges op af et årligt møde, hvor ledelsen mødes med de valgte nøglepersoner fra både skole og sundhedspleje. Her kan indsatsen evalueres og fremtidige indsatspunkter drøftes.

Et samarbejde mellem to forskellige faggrupper kræver et fælles sprog og en fælles opgaveforståelse. Deltagelse i fælles kurser er en god begyndelse til at skabe et fælles arbejdsgrundlag.

En anden god mulighed er oprettelse af et eller flere tværfaglige netværk. Det kan være internt på den enkelte skole eller et netværk på tværs af flere skoler. Deltagerne kan være alle, der brænder for emnet, eksempelvis sundhedsplejersker, lærere, skoleledere, repræsentanter fra forvaltningen, politikere, elevrådsrepræsentanter, engagerede forældre.

Netværket vil give en række fordele

- Et effektivt informationssystem: Hurtig og let adgang til forskellige vidensformer.
- Personlig udvikling: Mulighed for selvrefleksion.
- Faglig udvikling: Adgang til faglig sparring gennem erfaringsudveksling samt teoretisk og faglig viden gennem oplæg.
- Inspirationskilde og innovation: Problemløsning samt udvikling af nye synsvinkler, metoder og idéer gennem dialog.

Et yderligere forhold, der vil fremme både en fælles arbejdsforståelse og samarbejdet mellem lærere og sundhedsplejerske er, hvis skolens fasttilknyttede sundhedsplejerske samtidig også er skolens sundhedsfaglige nøgleperson, hvor bl.a. følgende fordele kan fremhæves:

- Der skabes sammenhæng mellem sundhedsfaglige og sundheds-pædagogiske indsatser.
- Sundhedsplejersken vil i højere grad være tilgængelig som nøgleperson for samtlige af skolens medarbejdere.

Endnu to forhold er væsentlige at fremhæve som fremmende for et tværfagligt samarbejde

- Sundhedsplejerskens tilrettelæggelse af sin arbejdstid med henblik på at være til rådighed, når lærerne ikke har undervisning.
- At både lærer og sundhedsplejerske tildeles timer til det tværfaglige arbejde.

Det tværfaglige samarbejde kan foregå på mange forskellige måder; fx

- Samarbejde omkring planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisningen, fx via sundhedsplejerskens deltagelse i årsplanlægning i de forskellige lærerteams.
- Fælles undervisning og fælles initiering af fx temadage, udstillinger, projektuger og kampagnetiltag på skolen.
- Udveksling af undervisningsmateriale og inspirationskilder.
- Mødeaktivitet med andre faggrupper omkring arbejdet med seksuel sundhed, fx politi, SSP, PPR.
- Samarbejde omkring særlige tiltag; fx forældrearrangementer, hvor der sættes fokus på arbejdet med seksuel sundhed.

Hvis det tværfaglige samarbejde skal have optimale udviklingsbetingelser, er det vigtigt, at både forvaltningen og den enkelte skole viser sin opbakning. Det kan ske ved at italesætte vigtigheden af det tværfaglige samarbejde og fx ved at udarbejde handleplaner for samarbejdet.

Det kan være en udfordring at få kollegaer til at forstå, at arbejdet med seksuel sundhed er en del af alle fag.

Lærere og nøgleperson

UDARBEJDELSE OG ANVENDELSE AF LOKAL LÆSEPLAN

En lokal læseplan giver lokalt ejerskab og kan medvirke til at sætte fokus på seksuel sundhed ikke bare i skolerne, men i hele kommunen.

Arbejdet med seksuel sundhed i skolen tager udgangspunkt i faghæftet for sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab, Faghæfte 21. Ikke desto mindre giver det særdeles god mening at udarbejde en kommunal læseplan. Den kan bidrage til at fremme implementeringsprocessen i positiv retning, fordi der skabes mulighed for afspejling af den lokale kontekst, hvori læseplanen skal implementeres, og for det andet fordi der skabes mulighed for lokalt ejerskab.

Modellen på modsatte side illustrerer en proces med tværsektorielt og tværfagligt samarbejde, involvering af centrale aktører samt læseplanens politiske vedtagelse. Netop det forhold, at læseplanen vedtages politisk, vil medvirke til at understøtte dens legitimitet. Forløbet er berammet til at vare i 12 måneder.

Det, at vi selv har været med til at udarbejde læseplanen, har givet den en blåstempling allerede inden, den er taget i brug – og det har fået de andre lærere til at acceptere den.

Lærer og nøgleperson

EKSEMPEL PÅ PROCES FOR LÆSEPLAN

MÅNED	PROCES
1	Nedsættelse af styre-/arbejdsgruppe. Gruppen bør være bredt funderet og bør så vidt muligt repræsentere de mest relevante aktører, fx skoleforvaltningen/afdelingen, Sundhedsforvaltningen/afdelingen, skolens ledelse, skolens lærere, sundhedsplejerskerne, skolebestyrelsen, elevrådet etc. Der kan evt. inddrages eksterne aktører med henblik på sparring i processen.
1	Indledende orientering af det politiske fagudvalg, som har ansvar for skoleområdet. Politikerne præsenteres for planerne på konceptniveau og for en tidsplan.
2	Gruppen reflekterer over følgende: <ul style="list-style-type: none"> ■ Hvad er vi forpligtet på i forhold til Faghæfte 21? ■ Hvilke kontekstbestemte forhold influerer på læseplanen? ■ Hvilke forventninger har vi til læseplanens anvendelse? ■ Hvilke forventninger har vi til læseplanens indhold?
3	Samme spørgsmål sendes til refleksion på skolerne, hvor skolernes refleksioner fremsendes til arbejdsgruppen for bearbejdelse.
4-5	Første udkast af læseplanen udfærdiges af arbejdsgruppen og fremsendes til skolerne, hvor følgende diskuteres: <ul style="list-style-type: none"> ■ Er vi enige i dokumentets indhold? ■ Afspejler indholdet den aktuelle kontekst? ■ Er dokumentet meningsfuldt og brugbart i en praksiskontekst? Skolerne fremsender deres respons til arbejdsgruppen.
6	Skolernes respons indarbejdes af arbejdsgruppen og andet læseplansudkast fremsendes til skolerne.
7	Eventuel respons fra skolerne indarbejdes i læseplanen af arbejdsgruppen.
8	Læseplanen sendes til politisk behandling i børne- og ungeudvalget som videresender til høring i samtlige skolebestyrelser.
10	Indkomne høringsvar behandles.
11	Læseplanen indstilles til politisk vedtagelse.
12	Læseplanen færdiggøres; layout, tryk etc.
12	Læseplanen præsenteres og synliggøres.

Processen kan foregå i kombination med kompetenceudvikling af nøglepersoner. Det gjorde man eksempelvis i referenceprojektet i Holstebro Kommune, hvor nøglepersonerne deltog aktivt i udarbejdelsen af læseplanen som en del af kompetenceforløbet. Det har været særdeles fremmede for den efterfølgende implementeringsproces. Og det understreger, hvor værdifuldt det er, at centrale aktører, helt tæt på undervisningen i skolen, involveres aktivt i udarbejdelse af læseplanen.

Hvis kommunen synes, at det tværfaglige samarbejde skal prioriteres, kan man med fordel skrive det ind i den kommunale læseplan, hvorved samarbejdet legitimeres.

Som nævnt i forrige kapitel understøtter en lokal læseplan nøglepersonens arbejde på skolen.

Læseplanen påvirker også andre forhold positivt, bl.a.:

- Ledelsen, kolleger og forældres syn på vigtigheden af seksualundervisning.
- Graden af seksualundervisningens gennemførelse på skolen.

- Indholdet af seksualundervisningen på skolen.
- En fælles forståelse blandt medarbejderne for arbejdet med seksualundervisning på skolen.
- Graden af tværfagligt samarbejde på skolen i forbindelse med seksualundervisning.

Med henblik på at understøtte implementering af læseplanen i praksis bør læseplanen:

- Være et redskab, der kan støtte den enkelte underviser i at tilrettelægge alderssvarende seksualundervisning i overensstemmelse med Faghæfte 21.
- Kunne inspirere undervisere og teams til at se nye muligheder for seksualundervisningen, herunder inspiration til integrering af seksualundervisning i skolens fag.
- Kunne fungere som et redskab til den interne dialog om seksualundervisning på skolen mellem lærere, skoleledere og sundhedsplejersker.

LÆSEPLANEN I PRAKSIS

Læseplanen kan medvirke til, at seksualundervisningen ikke står alene, men fx bidrager til målopfyldelse i dansk.

Læseplanen har givet et fælles omdrejningspunkt og været redskabet til at nå ud til den enkelte lærer.

Skoleleder

Når læseplanen er færdig, bør forvaltningen/afdelingen understøtte skolens anvendelse af den.

Dette kan bl.a. ske på følgende måde:

- Læseplanen udgives som trykt papirudgave.
- Læseplanen synliggøres via medierne.
- Afholdelse af temadag om læseplanen.
- Krav om, at skolerne beskriver arbejdet med seksuel sundhed i de årlige kvalitetsrapporter

Det er i høj grad op til den enkelte skole, at læseplanen kommer til at spille en aktiv rolle i arbejdet med seksuel sundhed i skolen. Dette kan bl.a. ske på følgende måde:

- Læseplanen synliggøres; fx på det fælles intranet.
- Udstilling af materialer fra læseplanen på skolerne. Krav om, at hele lærerstaben er bekendt med læreplanens indhold.
- Inspirere samtlige lærere til at anvende læseplanen i praksis, fx gruppearbejde med drøftelser på tværs af fagområder, inddragelse af innovative refleksionsmetoder som 'cafemetoden', fremtidsværksted, omvendt brainstorming og lignende. Sådanne aktiviteter kan positivt udfordre de faglærere, der umiddelbart ikke kan koble eget fag med seksualundervisning.

- Læseplanen indgår som en fast del af skolens årsplaner.
- Løbende dialog om læseplanen; fx på lærerrådsmøder, i fagudvalg og ved forældremøder.

Læseplanen bør betragtes som et dynamisk dokument, så den kan evalueres og fornyes efter behov.

I kvalitetsudvikling i andre offentlige sektorer anbefaler man generelt, at planer bliver evalueret og revideret hvert 2.-3. år. Det vil også være passende for læseplanen. Den bør også indeholde en opdateret praksisorienteret litteraturliste, der kan bistå lærerne og sundhedsplejerskerne i seksualundervisningen.

Litteraturlisten bør opdateres årligt og kan enten foreligge som bilag eller alternativt som elektronisk udgave på det lokale intranet eller på kommunens hjemmeside.

PROJEKTFORLØB

På dette opslag skitseres et eksempel på, hvordan et projekt kan tilrettelægges over en 2-årig periode. Eksemplet har indarbejdet tværfaglighed, kompetenceudvikling, nøglepersoner i skolen og udarbejdelse af en kommunal læseplan.

MÅNED	AKTIVITET	PROCES	FORUDSÆTNINGER
1	Etablering af styregruppe og udpegelse af projektleder/tovholder.	<p>Udformning af projekthandleplan; fx:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Projektdeltagere ■ Projektstruktur ■ Planlægning af uddannelsesforløb ■ Evaluering <p>Der er styregruppens opgave at monitorere og løbende tilpasse projektet på baggrund af projekterfaringerne.</p> <p>Evaluering af projektet disponeres, hvad angår ansvar for udførelse og omfang.</p>	<p>Styregruppen bør repræsentere de forskellige faggrupper i processen og bør være kendetegnet ved tværfaglighed.</p> <p>Projektlederen bør have kendskab til både sundhedsplejens og skolens arbejdsfelt.</p>
2	Nøglepersoner og skoleledere orienteres om projektet.	Fremlægning af handleplan til drøftelse med henblik på eventuel revision.	Nøglepersoner og skoleledere bør have mulighed for at bidrage med projektinput.
3	Nøglepersoner udvælges.	Identifikation af kriterier for udvælgelse.	Nøglepersonerne bør være motiveret for opgaven.
3-4	Planlægning af kompetenceudviklingsforløb for nøglepersoner.	<p>Beslutning om, hvem der skal forestå uddannelsen.</p> <p>Undersøgelse af karakteren af den enkelte skoles seksualundervisning og prioriteringen af samme samt deltagerens behov og forventninger; fx via spørgeskemær.</p> <p>Planlægning af kursusindhold.</p>	<p>Planlægningen bør tage udgangspunkt i kommunens/skolens konkrete situation på seksualundervisningsområdet med henblik på at skabe en sammenhæng mellem forløbets formål og deltagerens fortløbende behov.</p> <p>Kurset bør have indbygget implementeringsperioder mellem kursusdagene, hvor deltagerne arbejder med hjemmeopgaver, relateret til kursets indhold og tilpasset skolernes forhold.</p>

MÅNED	AKTIVITET	PROCES	FORUDSÆTNINGER
4	Oprettelse af fælles elektronisk forum; fx på SkoleKom.	Relevante materialer placeres på det elektroniske forum; fx kursusmaterialer og kommunens/skolens interne dokumenter, der relateres til projektløbet. Forummet anvendes endvidere til sparring og som inspirationskilde.	Der bør udpeges en tovholder, der skal stå for vedligeholdelse af det elektroniske forum. Deltagerne bør forpligte hinanden på at anvende forummet.
6-22	Kompetenceudvikling af nøglepersoner.	Der er tale om en vekselvirkning mellem faglige kursusemner og implementering i praksis.	Kompetenceudviklingen bør foregå som en dynamisk proces med henblik på at imødekomme kommunens/skolens/ deltagerens behov.
6-24	Praksisimplementering	Den erhvervede viden omsættes til konkret praksis.	Implementeringen bør struktureres således, at der formuleres konkrete implementeringsopgaver i samarbejde med nøglepersonerne.
6-16	Udarbejdelse af kommunal læseplan	Iværksættelse af en proces, hvor relevante aktører får mulighed for at bidrage med input til læseplanen.	Læseplanen bør være afstemt kommunale forhold.
6-24	Fællesaktiviteter, fx Uge Sex-kursus for lærere og sundhedsplejersker, tema-dag for forældre m.m.	Iværksættelse af aktiviteter, der understøtter projektets formål og nøglepersonernes ansvarsområder.	Aktiviteterne bør tilgodes så mange relevante aktører som muligt; fx aktiviteter for lærere, speciallærere, sundhedsplejersker, ledere, forældre, elever etc.
12	Midtvejsevaluering	Midtvejsevalueringen baseres på data generet løbende i processen. Data leveres af processens centrale aktører; fx nøglepersoner og skoleledere.	Evalueringen bør identificere virkningsfulde og mindre virkningsfulde forhold og projektelementer med henblik på eventuel projektjustering. Evalueringen bør endvidere varetages af eksterne aktører for at sikre validitet af resultaterne.
16-24	Implementering af lokal læseplan	Tilrettelæggelse og gennemførelse af institutionelle processer.	Processerne bør understøtte, at nøglepersoner og skoleledere bliver bekendte med læseplanens indhold og anvendelsesmuligheder samt opbygger en drivkraft til at anvende den aktivt i praksis.
24	Slutevaluering	Slutevalueringen baseres på data generet løbende i processen. Data leveres af processens centrale aktører; fx nøglepersoner og skoleledere.	Evalueringen bør identificere virkningsfulde og mindre virkningsfulde forhold og projektelementer med henblik på fortsat udvikling og forankring. Evalueringen bør endvidere varetages af eksterne aktører for at sikre validitet af resultaterne.

Det har virkelig været givtigt at få indblik i hinandens kompetencer.

Sundhedsplejerske og nøgleperson

TVÆRFAGLIGT SAMARBEJDE MELLEM FOR- VALTNINGER

Tre forhold er afgørende for, om nye tiltag får den ønskede effekt:

- Aktørernes viden om og forståelse for indsatsen.
- Aktørernes vilje til at arbejde med indsatsen.
- Kapacitet i form af økonomiske og uddannelsesmæssige ressourcer.

De to første forhold – viden og forståelse samt vilje – må ses som hinandens forudsætninger, og udfordringen vil være at understøtte disse forhold, når der iværksættes nye tiltag. Denne understøttelse er vigtig både indledningsvist og løbende i processen. Det er en udfordring, der bliver ikke mindre, når der både skal samarbejdes på tværs af forvaltninger/afdelinger, organisatoriske niveauer og faggrupper.

På samme måde som læreren og sundhedsplejersken skal der også på forvaltningsniveau findes fælles fodslag mellem skole- og sundhedsforvaltningen:

- Identifikation af en fælles opgave – i dette tilfælde arbejdet med seksuel sundhed i skolen.
- Udvikling af en fælles opgaveforståelse.
- Udvikling af et fælles sprog.

SAMMAR

Det indledende arbejde kan fx understøttes af følgende refleksions-spørgsmål:

IDENTIFIKATION AF DEN FÆLLES OPGAVE

- Hvordan udmøntes arbejdet med seksuel sundhed i skolen i dag?
- På hvilke punkter samarbejder forvaltningerne/afdelingerne allerede?
- Hvad er visionen for det forvaltnings/afdelingsmæssige samarbejde?
- Hvilke mål ønskes nået og inden for hvilken tidsramme?

UDVIKLING AF EN FÆLLES OPGAVERFORSTÅELSE

- Hvilke udfordringer kan forventes i forhold til samarbejdet?
- Hvordan sikres begge forvaltningers/afdelingers aktive medvirken i processen?
- Hvilke forvaltnings-/afdelingsaktører er væsentlige og relevante i processen?
- Hvordan sikres opnåelse og fastholdelse af resultater?

UDVIKLING AF ET FÆLLES SPROG

- Hvilke faktorer kan fremme udviklingen af et fælles sprog?
- Hvordan ønsker vi at arbejde med disse faktorer?

Indsatsen for at finde fælles fodslag kan med fordel ske i løbende dialog med sundhedsplejens leder og skoleledelserne. Herved arbejdes for det første åbent og medinddragende, for det andet opstår der hurtigere medejerskab hos ledelsen, og for det tredje opstår mulighed for synergieffekt, når mange forskelligartede vinkler indrages fra processens start.

Samarbejdet mellem de involverede forvaltninger/afdelinger og skole- og sundhedsplejeledelsen kan videreudvikles, når den fælles opgave og skitseringen af dens løsning er aftalt. Dette kan ske på flere niveauer:

- I det eksisterende forum, som dannes af kommunens skoleledere, fx ved at invitere forvaltnings-/afdelingsrepræsentanter og sundhedsplejelederen til at deltage i forummets drøftelser om tværgående forhold.
- På den enkelte skole, fx ved at forvaltnings-/afdelingsrepræsentanter og sundhedsplejelederen deltager i drøftelser om lokale forhold.

Forudsætningen for, at en identifikation af en fælles opgave og udvikling af en fælles opgaveforståelse kan finde sted, er, at opgaven kobles til skolens kerneydelser – undervisning, læring og dannelse – og, at arbejdet med seksuel sundhed tager sit udgangspunkt i Fælles Mål for sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab.

Derudover er det muligt at udpege en række forhold, der vil virke fremmende for, at tiltaget får den ønskede virkning:

- Et tæt samarbejde mellem forvaltningerne/afdelingerne og skolerne, fx gennem tværorganisatoriske arbejdsgrupper.
- At strukturelle forhold afklares så tidligt som muligt i processen; fx projektets tidsperspektiv, mulighed for kursusvirksomhed og mulighed for vikardækning.
- At øvrige projektfølgere leveres til nøglepersoner og skoleledere i god tid.
- At input fra skolerne løbende bringes i spil i relation til projektplanlægningen.
- At der kontinuerligt følges op på skolernes erfaringer med processen.
- At projektlederen er synlig og tilgængelig gennem hele forløbet.

Det har betydet rigtig meget, at vi har været to nøglepersoner på skolen til at holde gryden i kog hver eneste dag.

Lærer og nøgleperson

ANBEFALET LITTERATUR OG LINKS

INSPIRATION TIL LÆSEPLANER

Undervisningsministeriet (2009): Fælles Mål for sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab. Undervisningsministeriet.
Kan hentes på: <http://www.uvm.dk/Service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles-Maal-2009-Sundheds-og-seksualundervisning-og-familiekundskab>

Holstebro Kommune (2012): Læseplan for seksualundervisning i Holstebro Kommune. Holstebro Kommune.

*Kan hentes på: www.holstebro.dk/seksualundervisning
Se også evalueringen af Holstebro Kommunes projekt i litteraturlistens afsnit "Øvrigt".*

Københavns Kommune har i 2012 udgivet en række vejledninger til seksualundervisning.

De kan findes samlet i en oversigt på Sex og Samfunds hjemmeside: <http://www.sexogsamfund.dk/Default.aspx?ID=26113&PID=153829&Action=1&NewsId=4033>

INSPIRATION TIL SEKSUALUNDERVISNING I SKOLEN

Bjerregaard, S. (red.), (2009). Seksualundervisning – inspiration og metoder. Center for Sex og Sundhed.

Gundersen, M. (2010). Bedre seksualundervisning. Sex & Samfund.

Mette Gundersen (2012). Seksualundervisning i det multietniske klasserum. Sex & Samfund

Tidsskriftet Unge Pædagoger (2010): Tema om seksualundervisning. Tidsskriftet Unge Pædagoger, nr. 6/2010.

Ministeriet for Børn og Undervisning (2012): Inspiration til bedre seksualundervisning i folkeskolen. Ministeriet for Børn og Undervisning.

Kan hentes på: <http://uvm.dk/~UVM/DK/Content/News/Udd/Folke/2012/Jan/~~/media/UVM/Filer/Udd/Folke/PDF12/120123%20Inspiration%20bedre%20seksualundervisning%20folkeskolen.ashx>

Sex & Samfund (2012): Bedre seksualundervisning.
Se: www.bedreseksualundervisning.dk

Sex & Samfund (2012): God seksualundervisning med Uge Sex.
Se: www.ugesex.dk

SUNDHEDSPÆDAGOGISK LITTERATUR

Carlsson, M; Simovska, V; Jensen, B.B. (2009): Sundhedspædagogik og sundhedsfremme. Teori, forskning og praksis. Aarhus Universitetsforlag.

Højlund, H.; Wistoft, K; Hansson, L.N. (2009): Forebyggelse og sundhedsfremme rettet mod børn og unge: Indsatsen i kommunerne. Forlaget Lundtofte.

Simovska, V. & Jensen, J.M. (red), Sundhedspædagogik i sundhedsfremme, GAD 2012.

Sørensen, K.; Koch, B. (2009): Den sundhedsfremmende skole – et inspirationsmateriale til teori og praksis. University College Syd. Kan hentes på: http://www.ucsyd.dk/fileadmin/user_upload/viden_udvikling/sundhedsfremme/publikationer/boeger/Den_sundhedsfremmende_skole_netudgave.pdf

Sørensen, K.; Koch, B.; Jensen, B.B.; Gurevitsch, G. (2008): Inspiration til folkeskolens sundhedsundervisning. Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 2/2008. Undervisningsministeriet, Afdelingen for grundskole og folkeoplysning. Kan hentes på: http://pub.uvm.dk/2008/sundhedsuv/sundhed_samlet.pdf

Wistoft, K. (2009): Sundhedspædagogik – viden og værdier. Hans Reitzels Forlag.

ØVRIGT

Sundhedsstyrelsen (2012): Forebyggelsespakke – Seksuel sundhed. Sundhedsstyrelsen.

Kan hentes på: <http://www.sst.dk/publ/Publ2012/06juni/ForebyggPk/SeksuelSundhed.pdf>

Ministeriet for Børn og Undervisning (2013): Værktøjer til evaluering i folkeskolen.

Kan hentes på: <http://uvm.dk/Uddannelser-og-dagtilbud/Folkeskolen/De-nationale-test-og-evaluering/Evaluering/Vaerktoejer>

Schulz, A. & Jensen, M.M. (2012). Seksuel sundhed for børn og unge i Holstebro Kommune – projektevaluering. Videncenter for Sundhedsfremme, University College Syddanmark

Kan hentes på: http://www.ucsyd.dk/fileadmin/user_upload/viden_udvikling/sundhedsfremme/publikationer/evalueringer/Holstebro_2012.pdf

Sex & Samfund (2012): Undersøgelse af seksualundervisningen i grundskolen. Sex & Samfund.

Kan hentes på: <http://www.sexogsamfund.dk/Admin/Public/DWS-Download.aspx?File=%2fFiles%2fFiler%2fBS%2fUnders%26oslash%3bgelse+af+seksualundervisningen+i+grundskolen+2012.pdf>

Sundhedsstyrelsen

Axel Heides Gade 1
2300 København S

Telefon: 72 22 74 00

E-mail: sst@sst.dk